

STAATSUNIVERSITÄT JEREWAN

JAKOB KÜNZLER

**DREISSLIG JAHRE
DIENST
AM ORIENT**

Aus dem Deutschen

Übersetzt von
Dora Sakajan
und
Evelina Makarjan

VERLAG DER STAATSUNIVERSITÄT JEREWAN

JEREWAN – 2008

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՅԱԿՈԲ ՔՅՈՒՆՑԼԵՐ

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ

Գերմաներևնից թարգմանեցին՝

Դորա Սաքայանը
և
Էվելինա Մակարյանը

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ – 2008

9(479.25)

Բ. 67

ՀՏԴ 941(479.25)

ԳՄԴ 63.3(27)

Ք 677

Հրատարակության է ներկայացրել

ԵՊՀ հայագիտական կենտրոնը

Քյունցլեր Յակոր
**Ք 677 Երեսուն տարի ծառայություն Արևելքում: – Եր.: ԵՊՀ հրատ.,
 2008թ., 100 էջ + 2 էջ ներդիր:**

Գիրքը հայ ժողովրդի մեծ բարեկամ, շվեյցարացի միսիոներ, բազմաթիվ
 և բազմարնույթ գործերի հեղինակ Յակոր Քյունցլերի (1871–1949) հու-
 շագրությունն է: Քյունցլերը հարավարևելյան Անատոլիայում ականատես է
 եղել Հայերի կոտորածներին ու առաջիններից է, որ նվեյցարիայում մարդ-
 կանց ուշադրությունն է սկսոել այդ Հարցի վրա, սակայն նրա օգնության
 կանչն անարձագանք է մնացել:

Նախատեսվում է ընթերցող լայն զանգվածների համար:

ԵՊՀ Գրադարան

SU0223437

ԳՄԴ 63.3(27)

237015

ISBN 978-5-8084-1026-8

© ԵՊՀ հրատ., 2008 թ.

● Շահումյանների համար, 2008 թ.

ԵՐԱ Սարգիս և Մարի Իզմիրլյանների անվան գրաատան

Sarkis and Marie Izmirlian Library of YSU

Библиотека ЕГУ им. Саргиса и Марии Измирлианов

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Իր գոյությամ, փորորկալից օրերին հայ ժողովուրդը միշտ ունեցել է օտարազգի քարեկամներ, որոնք երբեմն իրենց իսկ կյանքը վտանգելով՝ օգնության ծեռք են մեկնել նրան: Այդպիսի մարդիկ հայտնվել են հատկապես Առաջին աշխարհամարտի ժամանակ՝ հայոց Սեծ եղեռնի օրերին: Հայ ժողովուրդը երբեք չի մռանա իր այնպիսի երախտավորների անունները, ինչպիսիք էին գերմանացիներ Յոհաննես Լեփսիոսը, Արմին Վեգները, Արմին Ֆոն Զանդերսը, դանիուիի Կարեն Յեփեն, շվեյցարացի Յակոր Քյունցլերը և ուրիշներ:

Սույն գրքով առաջին անգամ գերմաններենից հայերեն թարգմանությամբ ներկայացնում ենք հայ ժողովուրդի մեծ քարեկամ Յակոր Քյունցլերի «Երեսուն տարի ծառայություն Արևելքում» գիրքը, որը նա գրել է 1933-ին: Այս հոլովագորությունը ամփոփում է Քյունցլերի ու նրա կառող 1899-ից մինչև 1930-ը Արևելքում ապրած կյանքն ու այնտեղից ստացած տպավորությունները: Քյունցլերի գիրքն սկսվում ու եզրափակվում է նրա հրատարակչի՝ դր Էմանուել Ռիգենբախի թափական ծավալուն խոսքով, որն իր նախարանում տալիս է Քյունցլերի համառոտ կենսագրությունը և ապա վերջարանում բնութագրում նրա գրական հարուստ ժառանգությունը:

Կարդալով այս օրագրությունը՝ մենք տեսնում ենք, որ Արևելքում Քյունցլերի ծառայության երեսուն տարիները համընկնում են 1915–1921 թթ. հայոց ցեղասպանության ժամանակին: Դեռևս 1914-ին նա Բարդարում լսած է լինում երիտրուրերի առաջնորդ Նեֆիս քեյի խոսքերը. «Սենք քուրքերս, հայերին առանց բացառության կամ պիտի բնաջնջենք, կամ տարագրության հարկադրենք: Մեր կայսրության սահմաններում նրանց հետ միասին ապրելը միանգամայն բացառված է»: Ծատ շուտով այդ խոսքերն իրականանում են Քյունցլերի աչքի առաջ. մեծ մարդասերը ակամա վկա է դառնում մարդկային անասելի մի ողբերգության:

1899–1922 թթ. միսիոններներ Յակոր Քյունցլերն ու նրա կինը՝ Էլիզաբեթը, ապրել են օսմանյան Թուրքիայի հարավարևելյան քաղաքներից մեկում՝ Սիրիային սահմանամերձ բազմազգ Ուրֆայում, որտեղ կողք կողքի ապրել են հայերն ու քուրքերը, արաբներն ու քրդերը:

Քյունցը երը աշխատել է շվեյցարական հիվանդանոցում. սկզբում՝ որպես բուժակ, ապա՝ թժիշկ, իսկ ավելի ուշ ինքն է դեկավարել այդ հիվանդանոցը: Այստեղ է, որ նա և իր կինը մոտիվից տեսանում ու զգում են Ուրֆայից և նրա շրջակայրից դեպի անապատները քշված հայ զաղքականների արհավիրքը: Այդ բոլորի մասին նա ժամանակին ահազանգում է Շվեյցարիայի տիրող շրջաններին, ինչպես և միջազգային հանրությանը, սակայն հարկ եղած օգնությունը չի գալիս:

Սեծ մարդասերը ինքն է իր ուժերով անում այն, ինչ կարողանում է հայ հալածյալներից զեր ոմանց կործանումից փրկելու համար: Նա ոչ միայն խնամում է, բուժում, այլև ապաստան հատկացնում նրանց՝ թաքցնելով հիվանդանոցում և այլուր: Ընդհանրապես, մարդկային կյանքեր փրկելու համար նա ոչնչի առաջ կանգ չի առնում: Նա կարող էր գործադրել խորամանկություն, չափավոր շողոքորթություն, դիմել նույնիսկ ոճրագործի պատվախնդրությանը: Բարերախտաբար այդ միջոցներին հաճախ չէր դիմում, քանի որ երբեմն նրա մի փոքրիկ միջամտությունն էլ բավական էր: Չե որ Քյունցը երը, կամ ինչպես այլազգիներ էին նրան կոչում՝ Յակոր էֆենդին, բոլորի մոտ հարգանք էր վայելում: Ասում են, որ նա լավ գիտեր մարդկանց հետ խոսելու ձեր, անկախ նրանից՝ այդ մարդիկ չարագործ էին, թե չարագործի զոհեր:

Թե ինչե՞ր է արել Քյունցը երը տառապյալ հայ զաղքականների, հայ որբերի ու այրիների համար, և թե ինչպես է նա իր անձը զոհաբերել նրանց բարօրության համար, կարելի է կարդալ եետևյալ էջերում: Այստեղ է, որ լճթերցողը կհասկանա, թե ինչու է նա հայ տարագրության պատմության մեջ մտել որպես «Հայր Յակոր» կամ «Եղրայր Յակոր»:

Թարգմանիչներ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Իմ բարեկամը՝ արեղա Յակոբ Քյունցլերը, երկար ժամանակ հետաձգում էր իր հիշողությունները գրի առնելու գործը: Ուստի ես իմ պարտականությունը Համարեցի նրան Համոզել, որ այդ գործը ստանձնի: ԶԵ՞ որ նա այն Հազվագյուտ եվրոպացիներից է, որոնք Մերձավոր Արևելքի ուղնուծուծը գիտեն: Իրավացի է այն գիտնականը, որը նրա մասին ասել է. «Քյունցլերին երևի կարելի է դասել սակավաթիվ մարդկանց թվին, որոնք Արևելքը ճանաչում են այնտեղ երկար ապրելով. նրանք ևս արևելցին են դարձել: Եթե ես Արևելքում իսկապես ինչ-որ բան տեսա ու լսեցի, ապա միայն Յակոբ Քյունցլերի Հարուստ Հոգու ու խորաթափանց աչքերով, որտեղ մարդկային մի սերնդի ընթացքում կուտակվել էր ողջ Արևելքը»:

Ինչպես ցույց է տալիս նրա աշխատությունների ընդգրկուն ցանկը, Քյունցլերը պարբերաբար Հաղորդել է իր վերապրած դեպքերի մասին ու դրանց վերաբերյալ խորհրդածել է, սակայն նրա Հաղորդագրությունները ցրված են և հաճախ՝ դժվար Հասանելի: Նույնիսկ ամբողջության մեջ այդ նյութերը իրավիճակի մասին Հազիվ թե ճգրիտ պատկերացում տան, ինչպես ներկա գքում անմիջականորեն գրառված հուչերը:

Այստեղ իրենց բազմազանությամբ Հարուստ պատկերներն անցնում են մեր աչքի առաջով, և մեր Հայացքն ուղղվում է դեպի կենսագործունեությունը մի մարդու, որն իր ամբողջ էությամբ ծառայում է իր սիրելի Արևելքին ու Համակված է միայն մեկ ձգումով՝ կիրառել մերձավորին սիրելու գերագույն պատվիրանը իրեն պատահած բոլոր մարդկանց Հանդեպ: Նա պատրաստ է օգնության հասնել ամենից առաջ Հայերին, որպես ամենաչարարականների, բայց և՝ թուրքերին, քրդերին ու արաբներին: Նա նույնքան ցանկալի հյուր է Հայ փախստականների տաղավարներում կամ սիրիացու աղքատիկ տնակում, որքան Հարուստ մուսուլմանի դյուակում կամ անապատային շեյխի վրանում: Որտեղ էլ որ երևա Յակոբ էֆենդին (այսպես են նրան կոչում ամենուրեք), այնտեղ վրա է Հասնում օգնությունն ու բարի խորհուրդը, այն-

տեղ բոլորը սիրով ականջ են դնում նրա խրատներին ու լուսարանումներին: Նա միակն է, որ համարձակվում է անզեն ճանապարհորդել վտանգավոր զավառների միջով, խառնվել ամեն տեսակի ամբոխի մեջ և բացահայտորեն իր կարծիքը հայտնել: Շատերի համար նա դարձել է նեղ օրվա օգնական, խորհրդատու ու ընկեր և այժմ էլ շարունակում է իր ողջ ուժն ու կարողությունը տրամադրել բոլոր նրանց, ում ի վիճակի է օգտակար լինել:

Նախքան նրան խոսք տալը հարկ եմ համարում մի քանի տվյալներ հաղորդել նրա կենսագրությունից:

Վալցենհաուզենցի Յակոր Քյունցլերը ծնվել է 1871 թ. մարտի 8-ին Ապենցել կանտոնի Հունդվիլ գյուղում որմնադիր վարպետ Արնոլդ Քյունցլերի ընտանիքում: Վեց տարեկան հասակում նա կորցնում է հորը և մի քանի տարի հետո էլ մորը: Այսպես, տղան պատանեկության մեծ մասն անց է կացնում տարրեր ազգական-ների մոտ Ապենցելի կանտոնում և հարկադրված է լինում ինքն իր հացը վաստակել դպրոց հաճախելուն զուգընթաց, որտեղ սովորում էր բարձր առաջադիմությամբ: Մինչև 22 տարեկանը նա իր հայրենիքում և Բազելում աշխատում է որպես ատաղձագործ: Այնուհետև ընդունվում է այդ քաղաքի վարդապետաց դպրոցը և ուսումնառությունն ավարտելուց հետո հինգ տարի որպես արեղածառայում Բազելի քաղաքային հիվանդանոցում:

1899 թ. Քյունցլերը մեկնում է Ռիֆա՝ միահինոներական հիվանդանոց, որտեղ ավելի քան քսան տարի փոքր ընդմիջումներով աշխատում է բազելցի բժիշկներ դ-ր Հ. Քրիստի և դ-ր Ա. Ֆիշերի մոտ որպես բժշկի օգնական: Նույով բժշկական այնպիսի հըմտություն է դրսեսորում, որ զիսավոր բժշկի բացակայության դեպքում նրան է հանձնվում հիվանդանոցի ղեկավարությունը, և նա ստանձնում է բժշկի բոլոր պարտականությունները:

Աշխարհամարտի բռնկման ժամանակ Քյունցլերը մեկն էր այն սակավաթիվ եվրոպացիներից, որոնք կարողացան մնալ Մերձավոր Արևելքում և դարձան հայոց աղետի վկաներ: Ահավոր այդ ժամանակաշրջանում Քյունցլերը ղեկավարում է հայերին օգնություն հասցնող կարևոր գործողություններից շատերը, ինչպես սեփական նախաձեռնությամբ, այնպես էլ բարեգործական տարրեր հաստատությունների հանձնարարությամբ:

Պատերազմի ավարտից հետո Քյունցլերը հավաքում է դեռևս մահմեղական տներում գտնվող հայ երեխաներին ու կանանց՝ նրանց ամերիկան բարեգործական «Մերձարևելյան նպաստա-

մատուց» կարևոր կաղմակերպության խնամքին հանձնելու համար: 1919 թվականին նա ծառայության է մտնում «Հայերի շվեյցարացի բարեկամների միության» մեջ և մեկ անգամ ևս ստանձնում այդ շվեյցարացիներին պատկանող Ուրֆայի միսիոներական հիվանդանոցի ղեկավարությունը: Այնուհետև 1922 թվականի ամռանը «Մերձարևելյան նպաստամատուցի» հանձնարարությամբ Քյունցլերը կատարում է իր ամենամեծ գործը՝ 8000 հայ երեխա Թուրքիայից Սիրիա փախցնելով: Այդ երեխաների մի մասը հետագայում մնում է նրա տնօրինության ներքո: Լիբանանի Խազիր քնակավայրում նրա խնամքի տակ էր 1400 հայ աղջիկներից քաղկացած մի խումբ: Նրանց զրադեցնելու նպատակով Քյունցլերը լիբանան է ներմուծում գորգագործությունը, որը նրան ծանոթ էր Ուրֆայից: Ի ճանաչում այդ գործի նա լիբանանյան կառավարությունից ստանում է լիբանանի Արժանյաց կարգի պատվո շքանշան: Երբ որբերը մեծացան ու ինքնուրույն դարձան, Քյունցլերը իր պաշտոնին վերադարձավ «Հայերի շվեյցարացի բարեկամներ» հիմնարկում և Բեյրութում ստանձնեց փախըստականների ճամբարներում աղետայների հետ տարգիր աշխատանքների ղեկավարությունը: Մինչև օրս դեռ աշխատում է նույն պաշտոնում:

Երկու տարի է, ինչ Քյունցլերը գրի է առել իր հիշողությունները, այնպես որ վերնագիրը պետք է լիներ «32 տարվա ծառայություն»՝ 30-ի փոխարեն: Զգագման համար մեղավոր են տարբեր հանգամանքներ, ամենից առաջ հրատարակչի կողմից կատարված խմբագրական աշխատանքը, ինչպես նաև որոշ հավելումներ ու լրացումներ: Սակայն հուսով ենք, որ դա ամենսկին չի անդրադառնա գրքի նկատմամբ եղած հետաքրքրության վրա:

Բագել, նոյեմբեր, 1933 թ.

Հրատարակիչ Ռ-Ր Էմանուել Ռիգենբախ